

УДК 811.162.1'373.46'373.6-112"17":27-525.4/7(477.83-25)"17"

**ПОЛЬСЬКІ НАЗВИ ТКАНИН У РУКОПИСАХ XVIII ст.
(за матеріалами двох інвентарів скарбниці
Вірменського архикафедрального собору у Львові)**

Івона ЖУРАШЕК-РИСЬ

*Зеленогурський університет
Лицеальна 9, Зелена Гура, 65-417 (Польща)
Институт польської філології
e-mail: i.rys@ifp.uz.zgora.pl*

Матеріалом дослідження статті є назви тканин, виписані з двох інвентарів скарбниці Вірменського архикафедрального собору у Львові (XVIII ст.). Ці назви наводяться при описі різноманітних речей, що становлять рухомі елементи церковного декору собору, насамперед літургійного вистрою та шат священників. Вони становлять надзвичайно цікаве джерело дослідження лексики того періоду, яку (що цікаво) не завжди фіксують словники. Матеріал дослідження доводить функціонування різних запозичень, що є відображенням торговельних та політичних контактів.

Ключові слова: польська мова XVIII століття, тематична лексика, назви тканин, етимологія назв тканин, орієнталізм.

У даній розвідці досліджуються польськомовні інвентарі скарбниці Вірменського архикафедрального собору у Львові, які зараз зберігаються в Національній бібліотеці імені Оссолінських у Вроцлаві (бібліотечний шифр першого – 1737/II, другого – 1740/II). Це два рукописи XVIII ст.:

1. *Regestr tak srebra kościelnego różnego, jako i aparatów skarbcza w zakrystyej zostających pod dyspozycją xiędza Jana Augustynowicza, zakrystyana kościoła katedralnego ormiańskiego lwowskiego, 1701 die 29 Martii po rewizyej uczynionej oddany* (далі: R) та

2. *Splendor archikatedralnego kościoła lwowskiego ormiańskiego tak w srebrze, aparatach, lichtarzach i innych ornamentach w skarbcu zostających 1756 wypisany* (далі: S).

В обох пам'ятках наведено опис різноманітних рухомих елементів церковного декору: літургійного посуду (чаш, патенів), елементів декору вітваря (розп'ять, підсвічників), параментів¹, тобто церковних шат, призначених для накривання вітваря (антепедіуму) або прикривань церковних речей (велуму, бурси), священничого одягу (альби, каппи), а також інших виробів з тканини (балдахнів і хоругв).

¹ Параменти (лат. *paramenta*) – літургійні шати, що використовуються під час відправлення таїнства Євхаристії та інших літургійних дійств, на даний час католицька церква до них відносить альбу, цингулом (пояс), дальматику, гумерал, капу, комжу, митру, орнат, паліуш, столу і вельон; колись цим терміном називали також церковне начиння, зокрема літургійний посуд, туніки (Encyklopedia katolicka T.14. Lublin, 2010. S.1338). Таким чином, значення цього слова зазнало модифікації.

Назви тканин трапляються в описах багатьох речей, що зберігались у скарбниці, особливо в описах різноманітних елементів літургійного строю та священничого одягу: як верхнього (далматики, каппи, орнату, туніки), так і нижнього (альби, гумералу), а також головних уборів (інфули), стрічок, пов'язок, що використовуються під час відправлення літургійних обрядів (маніпули, столи) та інших аксесуарів (рукавиць, сандалів). Назви тканин зафіксовані також в описах предметів, які використовуються під час літургії (Євангелій, трєбників, рушників), та елементів церковного декору (антепендіуму, балдахіна, умбрели).

Зібрані назви поділено на дві основні групи: першу становлять спеціальні назви, а другу – слова, що мають загальне значення.

I. Спеціальні назви:

- **adamaszek** (дамаск) ‘тканина, назва якої походить від міста Дамаск в Азії’ (SL² I 4): *1 Antepedia Zielona Adamaszkowa* (R, 13 r); *1 Baldakin Czerwony Adamaszkowy Z/ koroną Szychową* (R, 13 v); *1 Chorągiew wielka Adamaszko-/wa SS. Troycy.* (S, 85); *1 Para Dalmatyk Czarnych Adamaszkowych/ Z pafamonem karmazynowym* (R, 9 r); *1 Kapa Adamaszkowa Wiszniowa Z Zielonemi/ Listwami y Z Czytem* (R, 5 v); *1 Przykrycie Adamaszkowe barszczowe* (R, 15 r); *1 Ornat Czerwony Adamaszkowy Z/ iedwabnym białym galonkiem* (R, 7 v); *1 Przykrycie Fiiałkowe Adamaszkowe/z gremiałem y na poduszke szucho/wym galonem obszyte.* (S, 13); *4 Vela Adamaszkowe Kompanka/mi Szychowemi N° 19 Litt. T.* (S, 24);

- **aksamit, axamit** (оксамит) ‘шовкова тканина різних видів’ (SL I 36): *1 Antepedia Czarna Wzorzystego Axa:/:mitu Z koroną Szychową* (R, 13 r); *1 Baldakin Czerwony Axamitny futo/ koroną Marcypanową obszyty* (R, 13 v); *1 Para dalmatykow axamitnych/ zielonych, Kompanka marcypanowa/ ze wfzystkim.* (S, 43); *1 Ewangelia w Axamicie karmazynowym oprawna/ we frebro futo Złociste, Zklauzorkami frebrnemi* (R, 4 r); *1 Infuła Bogata Axamitna karmazynowa/ Z perłami y Z pontalami y Z kamie:/:niami Złotem aftowana Z ktorey/ niedostaie perel [M^{orskich} ?] 43* (R, 5 r); *Mszal w zielony Axamit oprawny/ na ktorym ziedney Strony po rogach/ 4 Ewangelistow Srebrnych, na srodku/ zas P. Jezus Swiat trzymający w rękach/ pod nogami Aniolek Srebrny, wkoło zas/ promienie, wktorych kilka Sztuczek/ niedostanie, na Klawzurkach zas Sztuk/ N° 6. Srebrnych całych, na drugiej Stronie/ zas 4 Biskupow w Infułach ze/ srebra na Srodku N. Panna, mie/ściąc pod nogami, koło ktorey promie/nie ale ziedney Strony popsute* (S, 17–18); *1 Przykrycie Axamitne Czerwone Z kwia:/:tami Złotemi* (R, 15 r).

Назву “оксамит” часто супроводжує прикметник *w z o r z y s t y* (візерунковий): *1 Kapa Axamitny wzorzystego Altembasowe/ Liftwy y Z Czytem* (R, 5 v); *1 Ornat Axamitny wzorzysty Czarny/ Słup pomarandzowy Lamowy/ Ze Srebrną koronką* (R, 8 r) або *g ł a d k i* (гладкий): *1 Ornat Axamitny gładki Czarny Ze/ Srebrnym galonem* (R, 8 v); *1 Velum Axamitne galonem złotym/ obwiedzione N° 12mo Lit. M.* (S, 33).

- **aladza (aleszbez, aleszbis, aleszocz** – (алача) ‘тканина, що походить зі Сходу, тур. *aladza* “яскравий, різнокольоровий” + *bez* “полотно” (Maj³, s. 501): *1 Antepedia ZAladziey w Czerwone paski* (R, 12 v);

- **altembas** (альтембас) ‘шовкова тканина, грубо переткана золотом (...), турецькою *altyn* означає “золото”, а *bas* – тканина (...). В альтембасі основа з шовку, а нитки золоті; в златоглаві – нитка шовкова, основа ж золота’ (SL I 14): *1 Kapa Altembasowa Ciagnionego Złota Z/ krzyzem frebrnym Złocistym kitay/ką Zieloną podszyta* (R, 5 v);

- **atlas** (атлас) ‘шовкова тканина’ (SL I 33): *1 Antepedia Atlasowa pomarandzowa* (R, 12 v); *1 Baldakin Atlasowy fiołkowy ciagnio:/:nym Złotem aftowany* (R, 14 r); *1 Para Dalmatyk Atlasowych Czerwonych* (R, 9 r); *2 Kapie Atlasowe karmazynowe* (R, 6 r); *1*

² *Linde S.B.* Słownik języka polskiego. T.1–6. Wyd.2. Lwów, 1854–1860 (скорочено SL).

³ *Majda T.* Nazwy tkanin wschodniego pochodzenia w języku polskim // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej.* 1986. N 3. S.499–503 (скорочено Maj).

Przykrycie Atlasowe biale (R, 15 r); *1 Ornat Atlasowy Czarny Z pafamonem/ białym* (R, 8 v); *1 Velum atlasowe biale Z koronką Złotą/ Z Paliczką y Bursą* (R, 10 r); *1 Warszawach na Atlasie białym/ złotem wyszywany* (S, 77);

- **derbab** (зербаб) ‘назва тканини, що походить зі Сходу, тур. з перс. *zerbaf, zerbaf* ‘тканина, переткана золотом’ (Maj, s. 501): *1 Infuła pstra Zerbabowa* (R, 5 r); *1 Kapa Zerbabowa Czerwona Adamaszkiem/ białym podszyta* (R, 5 v); *1 Ornat Czerwony spłowiały Z Słupem/ Zerbabowym Czerwonym pstrym* (R, 7 v); *1 Baldakin Czerwony Zerbabowy Z ko/roną Złotą* (R, 13 v); *1 Stula biała Zerbabowa Z koroną Złotą* (R, 15 v);

- **drogię, drogięta** (дрогем) ‘тканина з вовни і шовку’ (SW⁴ I 560): *1 Antepedium drogetowe popielate/ Srodek fioletowy zmateryi tureckiej/ galon złoty N° 6to Litt. F* (S, 73); *1 Baldachin drogetowy popielaty srodek fioletowy z materyi Stambol-/skiey galonem złotym od Pani/ Aniolkowej.* (S, 79); *1 Para Dalmatykow partyrowych galon/ Szychowy biały ze wżyskim/ Litt M N° 12mo.* (S, 25); *2 Kapu parzyste drogetowe popiela-/te boki zeszczystem czarne Lustry/nowe* (S, 65); *1 Ornat z Kolumną drogetową/ popielatą boki blade czerwone/ galon fzychowy biały od P. Mura-/towiczow. Litt C.C. N° 27mō* (S, 49); *1 Velum popielate drogetowe/ galon złoty. Litt. L. N° 11mo* (S, 63);

- **dyba** ‘назва тканини східного походження, тур. з перс. *diba*’ (Maj, s. 501): *1 Ornat Dybowy galonem Złotym/ odwiedziony N° 18 Litt: S* (S, 20); *1 Velum Dybowe biale Kompan-/ką Srebrną obszyte N° 10 Lit. K.* (S, 15);

- **etamina** (етамін) ‘легка, прозора бавовняна або вовняна тканина’ (SDor⁵ II 760): *1 Ornat Ataminowy cały Czarny/ tasięką odwiedziony Litt T. N° 19* (S, 58);

- **gaza** (газ) ‘з франц. різновид гладкого крепу’ (SL II 32): *1 Velum gazowe z frędzlą srebrną/ obszyte N° 2do Litt. B.* (S, 15);

- **grodetur, grodytur** (гродетур) ‘різновид шовкової тканини’ (SL II 124): *1 Alba ztorem Szerokim Srebrnym/ na grodeturzem Czerwonym, od Pa/ni Zofiey Aniolkowej.* (S, 75); *1 Antepidium grodeturowe Słup po/maranczowy N° 2do Litt B* (S, 73); *1 Para dalmatykow fialkowych/ grodeturowych, Srodek biały/ w muszki tasiemka iedwabna.* (S, 51); *1 Kapa z grodeturu zielonego Srodek/ y Listwy z materyi perskiey ponią/ Kwiaty z Kompaną złotą.* (S, 45); *1 Infuła Czerwona gredeturowa per/lami wszystka wyszyta, stuczka-/mi złotemi y pontalami złotemi/ sporządzona* (S, 11); *1 Ornat grodeturowy Kolumna fial-/kowa Kwiaty hawtowan/ galon fzychowy zuły Litt U./ N° 20mo.* (S, 58); *1 Przykrycie Czarne grodeturowe* (S, 13); *1 Para Tuniceli Czarnych grodeturo/wych.* (S, 13);

- **haras** (арас) ‘різновид легкої вовняної тканини; він франц. міста Арас’ (SL II 28): *1 Zaślona wielka Zielona Harasowa na/wielki Oltarz* (R, 15 r); *1 Zaślona zielona harasowa wiel-/ka napost wielki* (S, 81);

- **jedwab** (шовк) ‘пряжа гусениці шовкопряда, яку він снує довкола себе, у формі пухирця, розміром з голубине яйце’ (SL II 261): *1 Koberzec Czerwony iedwabny na ambonie* (R, 14 v); *4 Pasy Same iedwabne* (R, 16 r); *2 Przejcieradła Jedwabiem fzyte karmazynowy^m* (R, 13 r); *3 Par rękawic białych iedwabnych/ złotem tkanych.* (S, 13); *1 Umbrela zielona iedwabna Kom-/panką srebrną odwiedzioną* (S, 15);

- **jedwabnica** ‘блават, шовкова тканина’ (SL II 261): *1 Velum Jedwabnicowe perlami aftowane Paliczka y/ Bursa bez perel aftowana* (R, 10 r);

- **kamka, kamcha** (камка) ‘шовкова тканина, дамаст’ (SW II 216): *1 Ornat Axamit, frodek Kamkowy/ biały z tasiemko Litt R. N° 14* (S, 58);

- **kanawac, kanafas** (канва) ‘полотно з коноплі або льону, використовується як підшивка. Це слово означало також шовковий матеріал або інколи бавовняний мате-

⁴ Słownik języka polskiego / Red. J.Karłowicz, A.Kryński, W.Niedźwiedzki. T.1–8. Warszawa, 1900–1927 (скорочено SW).

⁵ Słownik języka polskiego / Red. W.Doroszewski. T.1–10. Warszawa, 1958–1969 (скорочено SDor).

ріал у смужку' (SM⁶ 121): 1 *Zastona Czarna kanafacowa przed Wielki Oltarz Na Wielki post/ Na ktorey krzyz Atlafowy biały* (R, 15 r);

- **kitajka** (китайка) 'тафта, шовкова тканина' (SL II 360): 1 *Alba z Kwiatkami na Kitaycie od/ P. Dominika Bogdanowicza*. (S, 75); 2 *Antepedie Czerwone kitaikowe stare* (R, 13 r); 1 *Baldakinek biały kitaykowy Z gwiazdami* (R, 13 v); 1 *Para Dalmatyk kitaykowych Czerwonych do/ Apparatu Jeg^oMsci Xiędza Arcybiskupa* (R, 9 r); 1 *Kapa bogata w Kitay z Kitayką Rubin^{owa} podwoj:na Pana Jana Jaskiewicza* (R, 5 v); 1 *Ornat biały Z Papieskim Herbem/ kitaykowym* (R, 6 v); 2 *Par Tuniceli Kitaykowych Czerwo/nych*. (S, 13); 5 *Vela kitaykowe fialkowe Z Paliczka:/mi y Burfami* (R, 11 v);

- **kromras** (кромрас) 'коштовна шовкова тканина, що використовувалася для пошиття жіночого одягу за часів Владислава IV і Яна Казимира' (SM 158): 1 *Ornat Krumrasowy, Kompanka wlu-/czkowā obfzyty: N° 42 Lit S.S.* (S, 21); 1 *Zastona Krumrasowa błękitna/ przed Wielki Oltarz na post wiel-/ki*. (S, 81); 6 *Sztuk Obicia czarnego Kru/mrasowego*. (S, 85);

- **lama** (ламе) 'парчова тканина, пор. срібноглав, златоглав' (SL II 586): 1 *Infula Lamowa Zulta*. (S, 11); 1 *Kapa Lamowa biala, Tureckiey materyiey/ Złote kwiatki kitayką karmazynową/ podszyta* (R, 5 v); 1 *Ornat biały Lamowy Pomarandzowā/ podszewką podszyty* (R, 7 r); 1 *Para Sandałow Lamowych bia/łych* (S, 14); 2 *Sukienki Lamowe* (R, 15 v); 1 *Stula biala Lamowa* (R, 15 v); 2 *Vela Lamowe Z Srebrnemi koronkami/ Z Burfami y Paliczkami* (R, 10 v); 1 *Warszamat na lamie zieloney/ zlotem wyszywany*. (S, 77);

- **mora** (мор) 'різновид шовкової тканини' (SL III 156): 1 *Ornat Morowy z Kolumną Lamo-/wā zultā galonem Szychowym ob-/wiedziony N° 26. Litt. B.B.* (S, 20);

- **muślin** (муслин) 'від турецького міста Мосул, (...) тонка тканина' (SL III 184): 1 *Ręczniczek muszlinowy z Kwia/tami złotemi y iedwabnemi* (S, 78);

- **nędza** 'шовкова тканина' (SL III 312): 1 *Alba z nędzā złotā od JMC P Jana/ Augustinowicza* (S, 75);

- **niesokor** 'так колись в Польщі називали сиру шовкову пряжу, з якої плели мереживо і виготовляли пояси до жупанів і кунтушів' (SM 192): 1 *Velum Nisikorowe we Srodku/ P. Jezus Litt H. N° 8vo* (S, 63);

- **part** 'товсте конопляне полотно, паклак, товсте сукно' (SL IV 50): 1 *Baldachin zielony parterowy Kwiat/ biały. Od P Aniolkowej* (S, 79); 1 *Para Dalmatykow Partyrowych ze wfy/stkim Starych Litt. F N° 6to* (S, 25); 1 *Ornat partyrowy galonem Szycho-/wym obfzyty. N° 46. Lite. X. X.* (S, 22); 1 *Velum parterowe galonem Szy/chowym obfzyte. N° 21. Lit. W* (S, 24);

- **plótno** (полотно) 'ляна тканина' (SL IV 163): 2 *Alby ruwne zKoronkami bialemi/ plutnem ruzowym podfzyte od/ P. Aniolkowej* (S, 75); 1 *Antepedium zfrancuskiey materii/ litye Srebrney Kwiatki rozne galonem/ Złotym Szerokim obszyte, plótnem/ Szarym Lianym podfzyte* (S, 67);

- **tabin** (табін) 'різновид китайки' (SL V 635): 1 *Antepedium zielone Barszczo/we z tabinu bardzo stare N° 2do Litt B* (S, 71); 1 *Infula fialkowa Tabinowa* (S, 11); 1 *Ornat Wifniowy Tabinowy Ze Złotemi/ potrzebami* (R, 7 v); 1 *Velum Tabinowe wlofowe Z Paliczką y/ Burfā* (R, 11 v);

- **telet, tylet** 'різновид дорожньої тканини і пошитого з неї одягу' (SL V 662), *teletowy* 'z teletu urobiony' (SL V 663): 2 *Infule Teletowych Zulta y biala* (R, 5 r); 1 *Ornat Axamitney Czarny z Columną teletowā/ Naktory Sqd Bozy malowany z koronā Marcypa^{nowā}* (R, 8 r);

- **tercyanela, tercynela** (терцинеля) 'деяка тканина' (SL V 668): 1 *Gremial mnieyfzy tercynelowi/ wesrodku Krzyz y wKolo frę/dzla zlota*. (S, 13); 1 *Kapa Czarna Tercynelowa iednoftayna* (R, 6 v); 2 *Ornaty Czarne Tercynelowe Z Colum-nami Zielonemi* (R, 8 v);

⁶ Banach E. i A. Słownik mody. Warszawa, 1962 (скорочено SM).

• **złotogłów** (златоглав) 'тканина для пошиття шат' (SL VI 1086): *1 Antepedia Złotogława biała Z frę: /:dzelką Złotą* (R, 12 v); *1 Baldakin Złotogławy biały na/ Venerabile* (R, 13 v); *1 Ewangelia w Złotogłowie we frebro futo Zło/:cisto oprawna bez Claufurek y Z Chu/stką w fiatke Złotą* (R, 4 v); *1 Kapa Bogata Złotogława Jeg^oM^{os}ci Pa^{istwa} Zadi-kiewiczow* (R, 5 r); інколи додається *tureckiey materyiey: 1 Ornat biały Złotogławy Tureckiey/ Materyiey Jeg^oM^{os}ci Pana Wienia-/wskiego* (R, 6 v).

Перелічені назви тканин, з яких пошиті численні вироби, що зберігалися в скарбниці Вірменського собору у Львові, це в основному слова східного походження (орієнталізм). Дослідники зазначають, що найбільше орієнтальних запозичень проникло в польську мову у XVII ст.⁷, інвентарі ж переконливо підтверджують це⁸. Орієнтація, що пояснюється поживанням політичних і торговельних зв'язків зі Сходом (в основному з Османською державою), стосувалася головним чином певних галузей матеріальної культури, зокрема одягу, зброї та елементів декорування приміщень. Завезення певних предметів супроводжувалося появою їхніх назв – "разом із продуктом здебільшого приймалася його оригінальна назва, хоча траплялися випадки перекладів, напр., *złotogłów* (златоглав) (тур. *альтембас*)"⁹.

Однією з груп слів східного походження (турецького, у тому числі перського та арабського)¹⁰ стали назви тканин. Як стверджує Т.Майда, їх можна поділити на чотири групи: "До першої належать назви власне тканин: *haba* (габа), *dyba*, *kamcha* (камха); друга містить назви, що походять від географічних назв, які вказують на місце виготовлення тканини – *adamaszek* (дамаст), *baldach* (балдах), *musulbas* (мусулбас), *denizly* (денізлі), *kaffa* (каффа), *hataj* (хатай), *kaszmir* (кашемір), *tabin*, *alep*. Третю групу становлять назви, що вказують на матеріал, з якого ця тканина виготовляється – *sof*, *serma*, а також на особливу прикмету тканини – *atlas* (атлас – досл. гладка), *tafta* (тафта – досл. блискуча), *aladża* (алача – досл. яскрава). Четверта група охоплює назви, які вказують на спосіб виготовлення тканини – *pesma* (досл. друкування), *derbab* (зербаф – переткана золотом)"¹¹. У зібраному нами матеріалі можна виокремити усі перелічені вище типи, причому до другої групи можна віднести ще й такі назви: *gaza* (газа, від назви міста Газа¹²), *kitajka* (китайка, від Китай¹³), *muslin* (муслін, від назви міста в Месопотамії – Мозул)¹⁴, а до четвертої групи: *aksamit* (оксамит, візант. *exa-mitos* 'з шести ниток')¹⁵

⁷ Наприклад, Zenon Klemensiewicz писав: "Основний вплив орієнталізмів відбувся у XVII ст." (*Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Wyd.7. Warszawa, 1999. S.348*).

⁸ Мірослава Закшевська-Дубасова писала, що "найбільшим джерелом доказів орієнтації польської культури є інвентарі, шлюбні контракти, судові справи" (*Zakrzewska-Dubasowa M. Ormianie w dawnej Polsce. Lublin, 1982. S.176*).

⁹ *Majda T. Nazwy tkanin wschodniego pochodzenia w języku polskim. S.500.*

¹⁰ Це доповнення надзвичайно важливе, адже, як зазначає Б.Бедронська-Слотова, "(...) часто записи в інвентарях, що називають тканини турецькими, стосуються – на що вказують їх короткі описи – однозначного перських тканин. Помилка, яка часто трапляється в джерелах, є результатом того, що джерела подають місце походження тканини, тобто місце її закупівлі, а не місце виготовлення" (*Biedrońska-Słotowa B. Tkaniny tureckie i perskie w ubiorach polskich XVI–XVIII wieku // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1986. N 3. S.494*).

¹¹ *Majda T. Nazwy tkanin wschodniego pochodzenia w języku polskim. S.500.*

¹² *Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Wyd.4. Warszawa, 1985. S.137.* А.Баньковський стверджує, що така етимологія є суперечливою: "Сотні незрозумілих назв різних продуктів намагаються надто спрощено вивести від географічних назв" (*Bañkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa, 2000. T.1. S.414*).

¹³ *Bañkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. T.1. S.684.*

¹⁴ *Ibid. T.2. S.229.*

¹⁵ *Ibid. T.1. S.7.*

Крім назв східних тканин, в інвентарях зафіксовані також назви іншого походження, наприклад, *haras*, що походить від міста Аррас у Франції¹⁶, *grodetur* – від *gros de Tours* ‘товсте (сукно) з Тур’¹⁷, *part* – від *ргить ‘праслов’янська загальна назва будь-якої тканини’¹⁸, а *tercynela* (терцинеля) – з італ. *terzanella* ‘поганенький шовк’¹⁹. Не усі етимології є однозначними. Прикладом, що ілюструє різні можливості прочитання походження назви, є слово *altembas*. У багатьох джерелах вказується на його східне походження, наприклад:

- А.Брюкнер: ‘альтембас ‘златоглав’, від *altyn* “золото” (у всіх тюрксько-татарських племенах, звідти назва *Алтай* і руськ. *алтин* ‘монета’) і *baz*, ‘тканина’ з араб. *bez* (порівн. турецьке *bezestan*, ‘базар’, тобто покритий безом, ‘полотно’; поширене у 17 ст. в С.Твардовського в Леґації 1637 р., З. Любенецького 1640 р. і: “передній ринок” пояснює Твардовський”)²⁰;
- С.Б.Лінде: *altembas* ‘шовкова тканина, грубо переткана золотом (...), в турецькій *altyn* означає золото, а *bas* тканина’ (SL I 14);
- Т.Майда: *altembas* – тур. *altum* “золото” + *bez* ‘полотно’²¹;
- *Словник моди: altembas* “шовкова тканина, переткана золотом, походить з Туреччини. В Польщі використовувалася з XII століття; подібна на златоглав, але відрізняється від нього тим, що в альтенбасі основа шовкова, а нитка золота, а в златоглаві навпаки”²².

Інакшу етимологію пропонує Б.Бедронська-Слотова: “Альтембас, незважаючи на те, що фонетично наближене до турецької назви тканини златоглав, походить з італійської мови: *alto-basso*, тобто високо-низько”²³. На нашу думку, таке пояснення не є переконливим. Оскільки альтембас – це шовкова тканина, пронизана золотими нитками, то східне походження назви, на нашу думку, є більш правдоподібним.

Те, що наведені назви тканин в основному мають східне походження, зовсім не означає, що ці матеріали походили саме зі Сходу. Їх могли привезти також із Заходу, наприклад, з Італії до Польщі постачали дамаст, оксамит, атлас, китайку, табін, телет, златоглав (флорентійський). З XVI ст. в Польщі відбувається інтенсивний розвиток закордонної торгівлі: “Все частіше на ярмарки у Кракові, Львові, Познані, Любліні і Гданську прибували зі своїми товарами італійські, англійські, французькі, іспанські, вірменські та інші купці”²⁴.

У ряді випадків інформацію про тканини містили лише аналізовані інвентарі (наприклад, *biały Złotogłowy Tureckiej/ Materyjey Jeg^o M^osci Pana Wiena-/wskiego* – R, 6 v), тобто для точного визначення місця, звідки ці матеріали привезено або виготовлено, цієї інформації недостатньо. Можна лише припускати, що більшість з них походила зі Сходу. Т.Майда стверджує: “Завдяки жвавому імпортові східних тканин з Османської імперії та Криму, вони були в Польщі дуже поширеними. Висока якість златоглаву, парчі, оксамиту та багатий і різноманітний вибір кольорів і узорів забезпечували східним тканинам популярність не лише серед шляхти, а й серед багатого міщанства”²⁵. А.Дзюбінський

¹⁶ Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. S.6.

¹⁷ Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. S.158.

¹⁸ Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. T.2. S.505.

¹⁹ Ibid. T.2. S.569.

²⁰ Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. S.4.

²¹ Majda T. Nazwy tkanin wschodniego pochodzenia w języku polskim. S.501.

²² Banach E. i A. Słownik mody. Warszawa, 1962. S.14.

²³ Biedrońska-Słotowa B. Tkaniny tureckie i perskie w ubiorach polskich XVI–XVIII wieku. S.493.

²⁴ Bartkiewicz M. Polski ubiór do 1864 roku. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979. S.51–52.

²⁵ Majda T. Nazwy tkanin wschodniego pochodzenia w języku polskim. S.500.

констатує: “Тканини і текстильні вироби, привезені з Туреччини, займали – поряд із килимами, шкірами і прянощами – провідне місце”²⁶.

З кінця XVI до початку XVIII ст. найбільше східних тканин завозили до Польщі вірмени. За висновком Б.Каспровича, “вірмени тримали у своїх руках більшу частину торгівлі зі Сходом (Персією, Кримом, Туреччиною), щодо товарів, то це були шкіри (сап’ян, курдибан, які вони самі й виготовляли), зброя, східні тканини (шовк, муслін, златоглав), килими і прянощі”²⁷.

З середини XVIII ст. імпорту східних тканин скорочується. Це пояснюється двома чинниками: зубожінням населення, а також тим, що все частіше вітчизняні мануфактури починають виготовляти власні тканини за іноземними зразками.

Тканини, назви яких виписані нами з джерел XVIII ст., здебільшого були надзвичайно коштовними, дорогими, завезеними з інших країн, що, безперечно, позначалося на їхній ціні. Як пише А.Дзюбінський, “до найдорожчих тканин, які купці привозили з Османської імперії, належали златоглав, тобто парча, турецькою альтембас (...). Потім йшов турецький або перський оксамит (kadife), а далі дамаст (kemha), тобто камха з Амасії у східній Анатолії або Дамаску (...) та бурська або токацька китайка (перс.-тур. тафта)”²⁸. Цей дослідник згадує також атлас, табін і текстильні напівфабрикати: шовк і бавовну.

З цих дорогих тканин в основному виготовляли верхній одяг: далматики, каппи, орнати та предмети, що використовувалися під час літургії (Євангелії, требники) чи елементи декору (антепедіум, балдахін).

Зрештою, у багатьох словникових дефініціях, що стосуються згаданих денотатів, звертається увага на коштовність тканини, з якої вони були виготовлені²⁹.

З дешевших тканин (з полотняної альби) шили нижній одяг, окантовку і зрідка верхній одяг (орнат). Це, безумовно, було зумовлене тим, що матеріали мали визначене застосування. Наприклад, газ (легка бавовняна або шовкова тканина, яку тчуть спеціальним способом, делікатна і прозора) використовувалася для виготовлення вуалей, шалів, легеньких хусток на плечі”³⁰. Саме тому ця назва трапляється в описах, що стосуються тувальні³¹, натомість, вона не помічена в інших місцях.

Привертає увагу форма згаданих назв тканин в аналізованих описах. Здебільшого це іменникові або прикметникові конструкції (наприклад, *1 Antepedia Czarna Wzorzystego Axa:/mitu Z koroną Szychową* (R, 13 r); *1 Baldakin Czerwony Axamitny futo/ koroną Marcypanową obszyty* (R, 13 v), утворені від слів, зафіксованих у загальних словниках

²⁶ Dziubiński A. Na szlakach Orientu. Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku. Wrocław, 1998. S.156.

²⁷ Kasproicz B.S. Ormianie w Polsce // Rocznik Lwowski (Warszawa). 2008–2009. S.15.

²⁸ Dziubiński A. Na szlakach Orientu. Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku. S.161.

²⁹ Наприклад: Кара, pluwiak (łac. Pluviale, каппа), – літургійна риза у формі пелерини (півкола), що сягає стоп (...); призначена для урочистих обрядів, процесій, тому її шили з цінних тканин і багато оздоблювали вишивкою із гербовими та символічними, рослинними та тваринними мотивами і сценами Христових мук, з життя Богородиці, біблійних історій (Encyklopedia katolicka. Lublin, 2000. T.8. S.641–642) або stoła (гр. epitrahelion, лат. Stoła, стола) – елемент літургійного одягу, призначений для єпископа, капелана або дякона, носять під час відправлення богослужіння, відправлення святих таїнств та сакраменталій. (...) Первісно мала форму стрічки невизначеного кольору, виготовленої з дорогих тканин та багато декорованої, на її кінцях містилися вишивки, що ілюстрували події Старого і Нового Завітів та з життя святих; (...) у XIII–XVIII ст. виготовляли з тієї ж тканини, що й орнат, підшивали шовком, викинували китицями та прикрашали символами Ісуса Христа і Святого Духа, подібними до тих, які використовували на орнати (Encyklopedia katolicka. Lublin, 2013. T.18. S.1093).

³⁰ Banach E. i A. Słownik mody. S.99.

³¹ Welum – ‘різновид рушника з делікатної, переважно прозорої тканини’, використовується священиками під час відправ (щоб, наприклад, тримати через нього монстачію); tuwalnia, tuwalja, towalja (тувальня) (Słownik języka polskiego / Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Warszawa, 1900. T.7. S.503).

польської мови. Все ж деякі з них до такого типу джерела не включені (наприклад, *derbab*, *dyba*, *kanawac*, *kromras*, *niesokor*). Імовірно, це були не дуже поширені тканини, тому й контекстів, в яких вони трапляються, теж небагато (*kanawac* – 1, *kromras* – 2, *niesokor* – 3, *dyba* – 4 і *derbab* – 10).

Доволі часто у досліджуваних описах вжита не конкретна назва тканини, а назва загального характеру:

- *materia*, *materialny* ‘матерія означає річ, з якої повинна робитися інша річ: (...) сукно’ (SL III 58): *1 Antepedium materyalne zpasami/ czerwone mi zKutasami. N°4 to/ Litt D.* (S, 73); *1 Ewangelia stara w materyie oprawnna Na/ niey krzyz frebrny* (R, 4 v); *1 Infula Materialna stara* (R, 5 r); *1 Ornat Zielony Materyiey bogatey/ Ze Zlotym Slupem Czerwonym Materiey takze boga-/tey Z Koroną Marcypanową* (R, 7 v); *1 Ornat Pomarandzowy Lamowy Z Slu-/pem Materyalnym pstrym* (R, 7 r);

- *sukienny* ‘виготовлений з сукна’ (SL V 501): *7 Par Kap Czerwonych Sukiennych/ do Bractwa S. Troycy.* (S, 85); *2 Sztuk Sukna Czerwonego na gra:/dufy przed Wielki Oltarz* (R, 14 v).

Інколи ці загальні назви вжито з додатковим конкретизуючим членом, що може вказувати на:

1) країну або місце походження:

- *francuska materia*: *1 Antepedium zfrancuskiey materyi/ zKolumna białą Srebrną galonem/białym Srebrnym* (S, 67); *1 Para Dalmatykow Siarcifych/ z francuskiey Materiey Kompa/na Srebrna Litt O. N° 14to* (S, 25); *1 Ornat z Francuskiey Materiey z Kolu-/mną błękitną Kompaną Srebrną obwie-/dziony N° 10. Litt. K.* (S, 19); *1 Para Sandalów z francuskiey ma/teriey* (S, 13); *1 Velum błękitne z francuskiey Ma/teriey frebrnym galonem obszyte/ N° Imo sub Litt. A.* (S, 15);

- *lipska materia*: *1 Para Dalmatykow z Lipskiey Ma-/teriey ze wfzyskim. Litt D. N° 4to*: (S, 25); *1 Ornat biały Lipski materye lity/ zroznemi kwiatami iedwabnemi Ko-/roną złotą obwiedziony Srodkiem galon/ złoty. N° 6to Litt F.* (S, 19); *1 Velum z Lipskiey Materiey, zło/ta Kompanko obfzyte N° 9./ Litt H.* (S, 15);

- *moskiewska materia*: *1 Antepedia Czarna Moskiewskiey Materiey* (R, 13 r); *1 Baldakin Czarney Materiey Moskiewskiey* (R, 14 r); *1 Ornat boki czarne moskiewskiey/ materyi frolek Lamowy zulty/ Kompanka złota Litt. C/ N° 3tiö.* (S, 57);

- *paryska materia*: *1 Kapa biała Srebrna z paryskiey/ materye po ktorey Kwiatki ro-/znego Koloru galonem Zlotym/ cała obwiedziona* (S, 27);

- *perska materia*: *1 Para Dalmatykow z Perskiey Materiey/ ze wfzyskim. Litt. C. N° 3tio.* (S, 25); *1 Kapa z Perskiey materyi Cala/ iednakowa galon Szychowy zło-/ty.* (S, 55); *1 Ornat biały z Perskiey Materiey Kom-/panką Srebrną obwiedziony N° 11. Lit. L.* (S, 19); *1 Velum Lamowe perskiey Materiey Kom/panka marcypanowa N° 8vo Lit. H* (S, 23);

- *stambolska materia*: *1 Ornat boki popielate drogetowe/ srodek fiolkowy w bukiety ma-/teryi stambolskiey Litt. B./ N° 2dö.* (S, 57);

- *turecka materia*: *1 Antepedium z tureckiey Materyi u/ Wielkiego Oltarza.* (S, 67); *1 Para Dalmatykow Tureckiey Materyi/ Kompaną marcypanową obwiedziona/ bez wfzyskiego.* (S, 35); *1 Gremiał czerwony Tureckiey Mate/rye weSrotku Krzyz* (S, 13); *1 Kapa materiey białey Tureckiey w kwiatki/ rzucane kitayką zultą w paski podszyta* (R, 5 r); *1 Ornat biały Matery Tureckiey w paski/ po nim kwiatki rzucane, Z ga-/lonem Szychowym* (R, 7 r); *1 Para Sandalów Czerwonych zture/ckiey materye* (S, 13); *1 Przykrycie z tureckiey materyi alias/ z Kaftana danego od P. Juzefa/ Nikorowicza* (S, 81); *1 Velum z tureckiey materyi Kwiatki/ złote Kompanka Szychową obwie/dzione N° 16. Lit. Q* (S, 34).

Поява такого елемента має доволі вагоме значення, оскільки вказує на місце виготовлення тканини або її закупівлі, а матеріали, як уже зазначалося, ввозили до

Польщі з різних місць: найчастіше зі Сходу – із Персії, Туреччини, а також із Заходу – Франції, Німеччини.

2) колір: *1 Antepedia Zlocifstey Materyiey Slupy/ Czerwone y biale v niey* (R, 12 v); *1 Baldakin Czarney Materyiey Moskiewskiey* (R, 14 r); *1 Baldachin z materyi Srebrney ga/lonem zlotym od P. Aniolka.* (S, 79); *1 Kapa zlotey materyey Cala Kom/panka zlotą obwiedziona przy Kto/-rey Spinka Srebrna iedna iest* (S, 27); *1 Velum Materyiey bialej bogato aftowane Zpalicz:/:kq y Z Burfq Z koroną Zlotą* (R, 9 v).

Колір є важливим елементом опису тканини, особливо параментів. Адже колір верхньої літургійної шати залежить від літургійного періоду або дня. Тому для виготовлення орнатів використовувалися тканини лише білого, червоного, зеленого, фіолетового, чорного або рожевого кольору.

Варто відзначити також розміщення назв тканин в аналізованих описах. Найчастіше вид матерії – це один із перших елементів опису (відразу після кольору). Якщо ж він наводиться пізніше, то зазвичай стосується якоїсь частини речі, що виготовлена з іншої тканини, ніж увесь описаний предмет, наприклад: *1 Ornat Pomarandzowy Latowy Z Slu/-pem Materyalnym pstrym* (R, 7 r). Такий порядок слів може бути зумовлений кількома причинами. По-перше, інформація про вид тканини радше необхідна при будь-якому описі, що стосується одягу. По-друге, може бути свідченням рангу тканини, адже в ті часи тканини (особливо завезені) були товаром дуже бажаним і водночас коштовним. По-третє, може вказувати (особливо якщо йдеться про назви дорогих тканин) про рівень заможності групи, що описується.

При аналізі інвентарів оцінювався не лише вид тканини, а й її

1) зовнішня фактура:

- *lita* (*lity* ‘такий, що утворює суцільну, тривку масу; непористий, масивний’ SSz II 46): *1 Ornat biały Lipski materyey lity/ zroznemi kwiatami iedwabnemi Ko/-roną zlotą obwiedziony Srodkiem galon/ zloty. N° 6to Litt F* (S, 19);

- *masyfowa* (: *masywowa* ‘лита’ SL III 54): *1 Ornat zperskiey Materyi masyfo/-wy okolo Kompanka marcypanowa/ ze wszystkim. N° 6to Litt. F* (S, 29);

- *ryta* (від *ryt* ‘вирізування або малювання довільних мотивів за допомогою гострих інструментів на такому матеріалі, як дерево, метал, кістка; взір, візерунок, виконаний таким чином’ SDor VII 1445): *1 Kapa Czarna Rytęgo Axamitu iednostay/:na Z koroną Marcypanową* (R, 6 r); *1 Ornat Axamit ryty niebieski/ frotek Ciemny na Kształt Ada/-masku Kompana marcypanowa/ Litt L. N° 11mō* (S, 47);

- *włosowa* – з волосяним покриттям: *2 Ornaty włosowe, Jeden Tabinowy Drugi/ Materyiey w paski* (R; 8 r); *2 Vela włosowe tabinowe u iednego/ Koronka Srebrna, a u drugiego ie/dwabna.* (S, 41);

2) переплетення ниток:

- *gladki*: *1 Ornat Axamitny gladki Czarny Ze/ Srebrnym galonem* (R, 8 v); *1 Paraldamatykwow gladkich axami/tnych Kompanka marcypanowa ze/ wszystkim* (S, 41);

- *wzorzysty*: *1 Ornat Axamitny wzorzysty Czarny/ Slup Ceglasty Materyiey Ze/ Zlotem Z koroną Marcypanow^a* (R, 8 r).

Наведені у статті назви тканин, виписані з двох інвентарів скарбниці Вірменського архикафедрального собору у Львові, є надзвичайно цікавим джерелом інформації про лексику того періоду (що особливо цікаво – не завжди зафіксовану у словниках), свідченням функціонування різноманітних запозичень, що відображають торговельні, політичні зв'язки, а також вказують на спосіб вживання мови в певній комунікативній спільноті³².

³² На те, що предметом дослідження історика мови є історія вживання польської мови разом з усіма суспільними, культурними, цивілізаційними та політичними обставинами, неодноразово вказував Стані-

Переклад з польської
Юлії Сагати

**THE POLISH NAMES OF THE TEXTILES
IN THE EIGHTEENTH-CENTURY INVENTORIES
(on example of two inventories of treasury of Armenian cathedral in Lviv)**

Iwona ŻURASZEK-RYŚ

*University of Zielona Góra
9, Licealna Str., Zielona Góra, 65-417 (Poland)
Institute of Polish Philology
e-mail: i.rys@ifp.uz.zgora.pl*

The research material of this article includes the names of textiles that have been obtained from two eighteenth-century inventories of treasury of Armenian cathedral in Lviv. These names appeared in the characteristics of various things that make up the mobile equipment of the temple, but mainly liturgical vestments and garments worn by priests. They are an interesting source of information about the lexis of that period (and what is important – not always recorded in dictionaries). In addition, they certify functioning of various borrowings, which are a reflection of business and political contacts.

Key words: Polish language in the 18th century, thematic vocabulary, names of textiles, etymology of the names of textiles, orientalism.

**ПОЛЬСКИЕ НАЗВАНИЯ ТКАНЕЙ В РУКОПИСЯХ XVIII ВЕКА
(по материалам двух инвентарей казны
Армянского архикафедрального собора во Львове)**

Ивона ЖУРАШЕК-РЫСЬ

*Зеленогурский университет
Лицеальная 9, Зелена Гора, 65-417 (Польша)
Институт польской филологии
e-mail: i.rys@ifp.uz.zgora.pl*

Материалом исследования статьи являются названия тканей, выписанные из двух инвентарей казны Армянского архикафедрального собора во Львове (XVIII век). Эти названия использованы в описаниях различных вещей, составляющих подвижные элементы церковного декора собора, прежде всего литургического, вещей и одежды, которую носили священники. Они составляют чрезвычайно интересный источник исследования лексики того периода, которую (что интересно) не всегда фиксируют словари. Материал исследования доказывает функционирование различных заимствований, что является отражением торговых и политических контактов.

Ключевые слова: польский язык XVIII века, тематическая лексика, названия тканей, этимология названий тканей, ориентализм.

Стаття надійшла до редколегії 03.11.14
Прийнята до друку 12.11.14